

MUZEUL ORORILOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA:
DISCURS PUBLIC, MUZEOGRAFIE ȘI NARATIVE EXPOZIȚIONALE

IRINA HASNAȘ HUBBARD*,
ANGELICA HELENA MARINESCU**

ABSTRACT

MUSEUM OF COMMUNISM HORRORS IN ROMANIA:
PUBLIC DISCOURSE, MUSEOGRAPHY AND EXHIBITION NARRATIVES

The article starts from observations regarding the question of constituting a historical, historiographical, cultural memory of the Communist/totalitarian period in Romania and Eastern Europe, widely debated in the Romanian and international public space, and which led to reflections on the preservation, restoration, archiving, and documenting the recent past. In this sense, the article considers the establishment of the Museum of the Horrors of Communism in Romania (M.O.C.R.), a national museum belonging to the Ministry of Culture, and analyzes its presence and actions in the public space. M.O.C.R. assumes an active role, through numerous events, exhibitions and discussions, for the critical understanding of recent history, paying attention to the victims and witnesses of the Communist period, whose testimonies become heritage, as in a memorial-museum. The research highlights the orientation towards new museum strategies, the collaboration with other museum institutions, the way of approaching the relationship with the beneficiaries/public, the exhibition narratives chosen by this museum, which reintroduce into the social and educational body important historical discourses for understanding the often traumatic traces of the recent past, but also the possibilities of building a better future for current generations.

Keywords: memorial studies, museology, Communism, museum education, memorial museums.

* PhD, Museographer, Museum of Communism Horrors in Romania (M.O.C.R.), e-mail address: *irina.muzeu2021@gmail.com*.

** PhD, Scientific researcher, Institute of Sociology, Romanian Academy, e-mail address: *a.h.marinescu@insoc.ro*.

INTRODUCERE

Problematica restituirii și a constituirii unei memorii istorice, istoriografice și culturale a perioadei comunismului/totalitarismului în Europa de Est a fost dezbătută în spațiul public internațional și românesc, fiind de importanță majoră pentru cercetarea științifică, dar și pentru demersurile muzeografice. După căderea regimurilor comuniste, în Europa de Est și în România a existat o nevoie de restituire a trecutului recent, pornind de la memoria colectivă și individuală (Hartog, 2002), astfel că am asistat la un fenomen de „dezvelire” a propriei istorii: de studiere sau descoperire a modului în care a fost condusă viața cetățenilor de către puterea politică și de reinterpretare a istoriei pe multiple voci, de aici rezultând adesea discrepanțe între diferitele discursuri publice și acțiuni din cele mai diverse (Beldiman, 2015, Budeancă, 2017). În cei aproape 35 de ani care au trecut de la Revoluția Română din Decembrie 1989, am fost martorii unei fluctuații de atitudine și legi și amânări în legătură cu reparațiile morale și practice care privesc un însemnat segment de populație care a suferit abuzurile regimului comunist. Istoria și memoria regimului comunist au fost prezente în spațiul public sub diverse forme, de la uitare și nostalgie la victimizare și culpabilizare, parte a unui proces în desfășurare, „o anamneză publică quasi-eșuată și încă neasumată în societate” (Dobre și Antonovici, 2016, p. 3). Astfel, „dacă pentru persoanele care au experimentat comunismul, acesta rămâne un «mediu al memoriei» (*milieu de mémoire*), societatea românească post-comunistă a făcut din comunism un «loc al memoriei» (*lieu de mémoire*, în sensul dat de Pierre Nora), al cărui conținut este format din realități istorice combinate cu «amintiri individuale» (*ibid.*). Aceste discuții au alimentat reflecții și dezbateri privind păstrarea, restaurarea, patrimonializarea, arhivarea, restituirea trecutului recent – de exemplu, forme mai puțin cunoscute ale rezistenței anti-comuniste care trebuie documentate și aduse la cunoștința publicului, pentru a re-fonda, re-defini memoria și istoria, împotriva a ceea ce s-a constituit în falsificarea istoriei, înainte de 1989. Dezbateri mai recente abordează construirea unei istorii europene trans-naționale și elaborarea unor politici memoriale comune europene (*shared European memory*), în abordarea trecutului postbelic¹ cu posibilități de regândire a unei narative istorice europene referitoare la secolul XX (Müller, 2012), mai ales în ceea ce privește „experiența atrocităților sovietice și ale comunismului” (Judt, 2005, Sznajder și Levy, 2006).

¹ După începerea procesului de aderare a țărilor din Europa Centrală și de Est, Uniunea Europeană a devenit sensibilă la problematica memoriei și crimelor comunismului; în 2 aprilie 2009, Parlamentul European a adoptat Rezoluția privind Conștiința Europeană și Totalitarismul (*Resolution on European Conscience and Totalitarianism*, europarl.europa.eu/doceo/document/RC-6-2009-0165_EN), care condamnă fără echivoc crimele împotriva umanității și violările masive ale drepturilor omului de către regimurile comuniste totalitare și a propus stabilirea unei Platforme a Memoriei și Conștiinței Europene, *Platform of European Memory and Conscience*, memoryandconscience.eu; vezi și Dobre, 2013, Zombory, 2017.

Recuperarea memoriei perioadei comunismului, având în centru atenția acordată victimelor abuzurilor comise între anii 1945–1989, s-a realizat în România prin literatura memorialistică, într-o primă fază, dar și prin cercetări cu dimensiuni mai ales istorice, prin crearea de structuri instituționale (Abraham, 2013, pp. 150–52, Abraham, 2016), și prin demersuri de recuperare memorială-muzeală (Budeancă, 2020a, 2020b). Astfel, o „memorie colectivă” a comunismului este creată prin muzee și memoriale (Dobre, 2013, pp. 95–106), care pot juca un rol important în regăsirea/retrăirea sentimentului de apartenență la o comunitate (locală sau națională) (*ibid.*). Pornind de la o revizuire a perspectivelor critice privind recuperarea istoriei și memoriei perioadei comunismului în cadrul instituțional al muzeografiei/muzeologiei, a apariției memorialelor și a fenomenului de „intrare a comunismului în muzee”, articolul nostru investighează istoricul și problematica înființării unui muzeu critic al perioadei comuniste/totalitariste, precum și acțiunile în care se înscrie această nouă instituție, ca actor în spațiul public post-decembrist. Apărut pe scena culturală românească într-un *peisaj politic, social, cultural, memorial și muzeal* complex, Muzeul Ororilor Comunismului în România (M.O.C.R.), constituit din voință politică, are ca obiectiv prezentarea realităților vieții politice, social-economice și culturale din România în perioada 1945–1989, cu scopul informării corecte a beneficiarilor privind abuzurile, crimele, torturile asupra oponentilor regimului comunist, poziționându-se ca o instituție necesară pentru cunoașterea critică a perioadei totalitariste din România, în context european (cf. cu dispozițiile art. 2 ale Regulamentului de Organizare și Funcționare al M.O.C.R.). Aspirația acestei noi instituții de a se înscrie în direcțiile deschise de noua muzeologie se justifică prin definiția muzeelor-memoriale ca forme culturale „hibride” de comemorare, apărute ca răspuns la violențele și atrocitățile secolului XX, cu „intenția de a traduce suferința trecutului în angajament etic pentru crearea unui viitor mai bun prin educare” (Sodaro, 2018, p. 4). Această nouă orientare către trecut, care acordă o mai mare vizibilitate în spațiul public comemorărilor, este o lecție culturală de punere în evidență a valorilor democratice care sunt libertatea, drepturile omului, toleranța și pentru prevenirea altor atrocități în viitor. În acest cadru, muzeele sunt folosite adesea ca „mecanisme centrale de confruntare cu injustițiile trecutului” și arată dorința de a învăța din istorie (*ibid.*)

În analiza activității, comunicării și prezenței în spațiul public a Muzeului Ororilor Comunismului în România pornim de la perspectiva privind noul rol pe care muzeele îl au în cadrul societăților contemporane, care nu mai include politica sau ideologiile (Zipsane, 2005; Marinescu, 2015, pp. 39–48), ci se definește în conexiune cu patrimoniul cultural, educația civică și dezvoltarea socială și economică (Zbucnea, 2012, p. 9). Direcțiile de acțiune muzeografică și educativă pe care M.O.C.R. le propune și pune în practică privesc căutarea adevărului și a faptului istoric, dar și o prezență constantă în spațiul public, prin dezbateri, conferințe, dialoguri și expoziții. Cercetarea noastră explorează de asemeni modul în care M.O.C.R. materializează (Bouquet, 2012, p. 5) istoria unei perioade traumatice,

în expozițiile pe care le realizează, și maniera în care narativele expoziționale participă la democratizarea abordărilor muzeale și redefinirea comunicării cu publicul. Metodologia de cercetare include studierea documentelor de înființare a muzeului, la nivel politic și guvernamental, a documentației de comunicare inter-instituțională, a documentației interne privind acțiunile muzeului, și a parteneriatelor încheiate cu instituții, observația participativă la acțiunile muzeului și discuții cu echipa și beneficiarii muzeului (vizitatori, voluntari, studenți care aleg să facă practica în această instituție).

COMUNISMUL, DE LA UITARE LA RECUPERARE MEMORIALĂ ȘI MUZEOGRAFIE CRITICĂ

Pornim de la observația că, după căderea comunismului, muzeele din România au trecut, odată cu societatea și asemeni altor structuri instituționale, prin faze de transformare, ceea ce le-a făcut să-și revizuiască misiunea: să reinterpreteze obiectele din colecții, să caute noi metode de conservare și expunere, să se preocupe de starea clădirilor, să prindă din urmă evoluția în educația muzeală, dar și transformările din spațiul mediatic, și să se pregătească pentru deschidere către public. Deși, așa cum scrie prof. univ. Ioan Oprea, muzeografia din spațiul românesc aparține euromuzeografiei, contribuind la individualizarea tradițiilor europene (Oprea, 2000, p. 20), în perioada regimurilor comuniste muzeele de istorie au „produs «modele» muzeografice stereotipe, sovietice care au cuprins spații întinse. [...] Concepția materialismului istoric, care a guvernat asemenea muzee, a marcat puternic – adeseori în sens pozitiv – muzeografia multor țări, având rădăcinile adânc înfipte în teoria și practica culturală. În același timp nu trebuie ascunse consecințele negative – intoleranța ideologică, excesele exclusiviste de tipul filozofiei evoluționiste, dogmatizarea, cultul partinic și al unicei personalități, proslăvirea indecentă a «măreției» omului de tip nou etc.” (Oprea, 2000, pp. 11–12).

În timp ce, în contextul secolului al XIX-lea, instituția muzeală a susținut definirea identității naționale (Aronsson și Elgenius, 2015), în perioada socialistă muzeele au fost asociate cu propaganda și ideologia partidului unic (Bădică, 2011, pp. 712–731) și cultura de masă (Pickard, 2008, p. 220), astfel că schimbările politice de după 1989 au produs „un adevărat șoc și consecințe dramatice: a existat o reducere serioasă a interesului public față de produsele muzeale neatractive și lipsite de varietate (*ibid.*), dar și o scădere drastică a bugetului pentru achiziții de bunuri culturale. Am putea spune că, într-o primă fază, în România, după 1989, comunismul a ieșit din muzee, „aruncat în stradă”, multe din obiectele din expunerea perioadei comuniste au rămas în depozite – devenind colecție uitată sau anulată, în raport cu colecția conservată sau expusă publicului. Muzeele de istorie, realizate similar în concept și muzeotehnică pe tot parcursul anilor '60–'80, după 1990 și-au desfășurat expozițiile privitoare la secolul XX, au eliminat parte din bunurile și recuzita expusă; perioada 1945–1989, care nu fusese încă studiată, nu a mai intrat,

o vreme, pe lista pentru noi achiziții, tendința fiind să se „ascundă” trecutul recent cu care nu ne mândrim. Considerăm că a fost vorba mai degrabă de înlocuirea arhivării cu anihilarea, deși „o societate modernă trebuie să își ia în stăpânire trecutul, dincolo de bine și rău, altfel riscă să devină o societate bântuită” (Mihăilescu, 2011). De exemplu, una din primele acțiuni ale Muzeului Național de Istorie a României, după ianuarie 1990, a fost să închidă expoziția permanentă, devenită, mai ales după 1977, „expresia voinței politice a Partidului Comunist, ca urmare a unei mult mai insistente intruziuni ideologice în creația muzeografică” (mnir.ro). Abia în 2007, Muzeul Național de Istorie din București organizează expoziția „Epoca de aur. Între propagandă și realitate”, împreună cu Asociația Civic Media, Serviciul Român de Informații, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (civicmedia.ro).

Un alt exemplu este eliminarea colecțiilor Muzeului Partidului Comunist Român (fost Muzeu Lenin-Stalin, începând cu 1953), și (re)înființarea unui muzeu etnografic (inițial, Muzeul Etnografic, de Artă Națională, Artă Decorativă și Artă Industrială, înființat prin Decretul Regal nr. 2 777 din 13 iulie 1906), devenit acum Muzeul Național al Țăranului Român (Ploscariu, 2013, pp. 37–50). M.N.Ț.R. este primul muzeu de stat înființat după 1989, care a răsturnat valorile ideologiei și societății socialiste-comuniste printr-un demers cultural, artistic și civic totodată: dezvăluirea și aprecierea vieții țăranului român dinaintea procesului de ideologizare a sa. De remarcat că, în noul cadru oferit de M.N.Ț.R., s-a realizat prima expunere muzeală a comunismului, în sala *Ciuma*, alcătuită și din obiectele rămase din fostul Muzeul al Partidului:

„Act recuperator, desigur, căci Muzeul de la Șosea fusese construit cu acest scop înainte de a fi sechestrat de comuniști. Dar și declarație simbolică puternică prin desființarea și înlocuirea vitrinei identitare a Partidului și Omului Nou cu una spirituală a Omului Vechi și Bun și reșezarea identitară în continuarea idealizatei perioade interbelice.” (Mihăilescu, 2011)

Proiectele muzeale despre istoria recentă din România însoțesc proiectele țărilor europene care au cunoscut dictatura comunistă și influența sovietică: Muzeul Comunismului din Praga (*muzeumkomunismu.cz*), Muzeul Ocupației Letoniei (*okupacijasmuzejs.lv*), Casa Terorii din Budapesta (*www.terrorhaza.hu*), Gedenkstätte Hohenschönhausen din Berlin (*stiftung-hsh.de*) ș.a. Direcția de a integra comunismul în muzee, apărută la nivel internațional după studii de lungă durată, lucrul cu beneficiari/public, dezbateri între specialiști și supraviețuitori, și concurența între multiplele entități care se ocupă de istoria traumatică a acestei perioade trezește o reacție diferită în spațiul românesc: muzealizarea comunismului (în muzee de diferite profiluri, nu doar de istorie) pare a fi un concept care e invers proporțional cu necesitatea istorică de a analiza/condamna perioada totalitaristă – chiar dacă e dezaprobată ideologia comunismului și urmările ei, din convingere sau demagogic, sau dacă se justifică unele decizii sau realizări ale epocii, a le vedea expuse în muzee pare nelalocul lui. Pe de altă parte, după cum observă Radu Preda:

„la mijloc poate fi și impresia, fundamental greșită, că epoca istorică recentă din care am ieșit simbolic acum trei decenii este aproape, la îndemână, că o avem mereu accesibilă, că nu poate fi atât de repede uitată, că nu este, muzeal vorbind, atât de periclitată precum sunt vestigiile dacice, romane sau cele medievale. Or, ceea ce se petrece este mult mai grav și mai rapid, pe alocuri parțial sau chiar complet irecuperabil: dispar sau se distrug artefacte, clădiri, documente (de tot felul) și martori privilegiați ai perioadei dictaturii proletariului.” (Preda, 2021, pp. 37–38)

Este însă remarcabil că au existat inițiative de realizare a unor locuri ale memoriei, cum e *Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței* de la Sighetu Marmației, primul muzeu-memorial dedicat victimelor comunismului din România (1993), proiect al Fundației Academia Civică: „prin care adevărata anvergură a represiunii comuniste din România a fost dezvăluită nu doar publicului românesc, ci și celui internațional, [...] considerat de numeroși specialiști ca fiind cel mai grăitor și impresionant muzeu de acest gen din toată Europa” (Deletant, 2023; Ioniță, 2009). În noile direcții de recuperare memorială se regăsesc de asemeni situri originale/autentice (*original Ort*) cum e Piața Universității din București, spațiile de detenție încă active (Aiud, Gherla), muzee de istorie care includ istoria comunismului în firul cronologic (Muzeul de Istorie din Suceava, Craiova, Vaslui ș.a.), case/spații memoriale (Casa Iuliu Maniu, Bădăcin și Expoziția Corneliu Coposu, Bobota), spații în care s-a schimbat după 1989 centrul de putere (Palatul Parlamentului – fosta Casă a Poporului), situri dispărute (lagărele de muncă forțată de la Periprava sau din Balta Brăilei, satele deportaților în Bărăgan), spații memoriale adaptate și interpretate artistic în alt loc, în lipsa celui original distrus (Casa I.D. Sîrbu, Petrila), case memoriale (Casa Elisabetei Rizea, Nucșoara), foste penitenciare (Memorialul Pitești, Închisoarea Tăcerii de la Râmnicu Sărat), spații de detenție și anchete care și-au schimbat destinația (Blocul Crețulescu, București), vestigii (Fortul 13 Jilava²) – atâta timp cât vor fi păstrate ca „urme lăsate în urmă” (Ioan, 2013, p. 12), monumente-memoriale de for public (*Monumentul Revoluției*, Popești-Leordeni, *Aripi. Monumentul Luptei Anticomuniste*, București), sculpturi de for public (Iuliu Maniu, București, Șimleul Silvaniei ș.a.), troițe-monumente de for public (în cimitirul „Crucea de Sus” din Panciu, Vrancea ș.a.), spații spirituale/de pelerinaj (Mănăstirea Înălțarea Sfintei Cruci, Aiud), biserici active ce cinstesc martirii întru Hristos (Catedrala Greco-Catolică „Sf. Vasile cel Mare” București), centre educaționale-artistice (Muzeul Făgăraș), osuare (pe Râpa Robilor: Memorialul Aiud/Monumentul Calvarului Aiudului), cimitire desființate sau nestudiate încă (lângă fostele penitenciare), locuri ale crimelor identificate de echipe de arheologi (printre care și cea condusă de Gheorghe Petrov).

² Pe 28 iunie 2014, Ministerul Justiției și Ministerul Culturii au anunțat adoptarea Hotărârii de Guvern care transferă Fortul 13 din administrarea Penitenciarului Jilava în administrarea Consiliului Județean Ilfov, online: just.ro/adoptarea-hotararii-guvernului-privind-trecerea-fortului-13-jilava-din-administrarea-ministerului-justitiei-prin-administratia-nationala-a-penitenciarelor-penitenciarul-bucuresti-jilava-in-a/.

De asemeni, găsim o varietate de spații de informare și expunere a istoriei traumatice din comunism, inițiative private, care au reușit de-a lungul anilor să suplinească lipsa acțiunilor statului în acest sens și să lanseze semnale pertinente – comemorări, studii, expoziții etc. făcute cu trudă și pasiune, dintr-o motivație personală sau ca atitudine morală – de exemplu, *Ferestroika*, reconstituire a unui apartament din anii '80 (Historia.ro, 2018), sau *Undeva în Comunism/Muzeul Comunismului din București – Centrul Vechi* (undevaincomunism.com/ro).

În acest context, ideea înființării unui muzeu al comunismului în România, la București, nu e de dată recentă, fiind lansate în spațiul public mai multe proiecte, începând cu 1993, care susțineau înființarea unei instituții muzeale reprezentative a trecutului recent comunist. Cosmin Budeancă inventariază 11 proiecte, începând cu cel propus de Radu Ciuceanu, al unui *muzeu documentar al holocaustului bolșevic din România*, în cadrul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (Ciuceanu 1993, p. 10; Abraham, 2011), ulterior propus ca „Muzeu Național al Totalitarismului” (Adresa Nr. 517/5.09.2016, INST, Academia Română). Un muzeu al comunismului este propus de către Ministrul Culturii, în 2006, cu fonduri europene (*Acasă.ro. Știri*, 19.10.2006). În 2006, printre recomandările Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, publicat în Monitorul Oficial, partea a II-a, nr. 196, din 28 decembrie 2006 (juridice.ro) recomandă înființarea unui Muzeu al Dictaturii Comuniste din România (p. 637). Interesul pentru un muzeu al comunismului se regăsește și în sondajele realizate de I.I.C.C.M.E.R. în colaborare cu C.S.O.P (vezi Popescu, 2010). În 2011, este anunțată în media susținerea înființării prin H.G. a unui Muzeu al Dictaturii Comuniste (Neagu, 2011, Ursulean, 2011). Un proiect de lege a fost inițiat în 2012 (Plx. 250/2012), adoptat prin vot, în Senat, la 29 mai 2012, dar respins definitiv în 2013, de către Camera Deputaților (Propunere legislativă privind înființarea „Muzeului Comunismului”, L115/2012, Respins de Camera decizională). În 2013, un proiect semnat de 66 de senatori și deputați susține înființarea unui Muzeu al Dictaturii Comuniste, respins de Senat și de Camera Deputaților (Propunere legislativă pentru reîntrirea în administrația Statului a clădirii „Casa Radio” din Calea Plevnei, București, în vederea construirii unui complex muzeal și de săli de conferințe, cuprinzând inclusiv Muzeul Dictaturii Comuniste, L594/2013, Respins de ambele Camere; Propunere legislativă pentru reîntrirea în administrația Statului a clădirii „Casa Radio” din Calea Plevnei, București, în vederea construirii unui complex muzeal și de săli de conferințe, cuprinzând inclusiv Muzeul Dictaturii Comuniste, I-X nr. 687 / 2013). Nici alte propuneri legislative nu au găsit susținere guvernamentală (Budeancă, 2020).

În 2014, președintele din acea perioadă al Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, declara, în cadrul seriei „Dreptul la memorie. Muzeul comunismului din România”, realizat de către Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.) împreună cu *Adevărul Live*:

„Am tot așteptat, s-au tot făcut chiar și proiecte, au fost numeroase idei, dar [...] este important acest muzeu [...] este important să-l facem atât timp cât nu-i făcut doar de scriitorii de istorie, ci-i bine ca la realizarea acestui muzeu să participe, cât mai suntem în viață, făuritorii de istorie. E foarte important.” (Vancu și Ungureanu, 2014)

IICCMER este una dintre principalele instituții publice care a susținut activ înființarea unui muzeu al comunismului, inclusiv prin organizarea de campanii media. În 2015, IICCMER a invitat la București mai multe instituții și personalități la Workshopul Internațional „Advocating for a Museum of Communism in Romania”, *Pledoarie pentru muzee ale comunismului în România* (18–21 mai) cu intenția de a trage un semnal de alarmă care să atenționeze autoritățile românești și opinia publică asupra absenței sau slabei influențe a acestor muzee în oferta culturală și necesitatea/insemnătatea lor în evoluția societății, dar și pentru a lansa o chemare la acțiune: cooperarea cu cei mai avansați în asemenea proiecte, planificarea pașilor în construirea muzeelor și proiecția în viitor a dezvoltării lor în contextul altor provocări și situații critice. Acesta a fost momentul în care a fost înființată „Rețeaua Memoriei”, plan mai vechi al istoricului Cosmin Budeancă, expert IICCMER (reteauamemoriei.ro).

„O astfel de instituție ar trebui (atunci când se va face) să îi vizeze ca public-țintă în special pe cei ce vor veni, pentru că, din păcate, într-un viitor nu foarte îndepărtat, numărul celor care au trăit acea perioadă va fi tot mai redus.” (Budeancă, 2020b, p. 510)

Media susține și este receptivă la propunerea înființării unui muzeu al comunismului, dacă luăm în considerare, de exemplu, seria de articole de pe platforma *Critic Atac* grupate sub tema „De ce un Muzeu al Comunismului?” din 2011 (Dosar realizat în colaborare cu Protokoll.ro, *CriticAtac*) sau campaniile IICCMER din 2014 împreună cu *Adevărul Live*, „Dreptul la memorie. Muzeul Comunismului din România” (Vancu & Ungureanu, 2014), sau cu Televiziunea Română, „După 25 de ani. Dreptul la memorie”, alte materiale de presă care reiau discuțiile privind înființarea unui muzeu dedicat represiunii comuniste (Tufan, 2019).

În 2015, în urma unui discurs de susținere a creării unei instituții muzeale dedicate perioadei comuniste/totalitariste, din partea Președintelui României (Iedu, 2014), 92 de deputați și senatori P.N.L. au propus Senatului un proiect de lege pentru înființarea „Muzeului Ororilor Comunismului” (P1-x nr. 582/2015, Propunere legislativă privind înființarea Muzeului Ororilor Comunismului în România, online) aprobat abia în 2019 (Lege nr. 157 din 25 iulie 2019, privind înființarea Muzeului Ororilor Comunismului în România, Emitent – Parlamentul României, Publicat în Monitorul Oficial nr. 625 din 26 iulie 2019).

MUZEUL ORORILOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA: CĂTRE UN MUZEU-MEMORIAL?

Conform titlaturii sale, adesea discutate și discutabile (vezi Nițulescu, 2015), M.O.C.R. își propune să devină un spațiu al memoriei victimelor represiunii comuniste și să păstreze vie amintirea suferinței lor prin două linii principale de acțiune: crearea unei baze patrimoniale și asigurarea de centre de documentare în parteneriat cu institutele de cercetare (mocr.ro). Prin demersul său muzeografic, M.O.C.R. își propune să contribuie la re-analizarea unor evenimente din trecutul recent al țării și a impactului acestora asupra diferitelor categorii sociale, profesionale etc. Perspectiva în care sunt înscrise programele M.O.C.R. este aceea conform căreia:

„Un muzeu critic al perioadei comuniste trebuie să fie permeabil, pentru că trecutul recent *se varsă* în prezent. Ar arăta ca «o casă deschisă», unde «gazdele» să primească persoane din generații diferite și cu orientări diferite (indiferent dacă au pactizat cu regimul sau nu, cu atât mai mult cu cât demersul unui individ a fost de multe ori neliniar), unde să se dezbată și să se expună problemele contemporane și legătura lor cu ansamblul de fenomene politice ale secolului anterior și să folosească noi paradigme ale societății globalizate și tehnologizate, respectiv limbajul tinerei generații”. (convorbire cu Alexandru Groza, manager interimar M.O.C.R.)

Iar Ministrul Culturii, în 2020, afirma că acest muzeu:

„va ajuta generațiile care au trăit în comunism să depășească trauma colectivă prin expresii culturale ce pot oferi sentimentul de rezoluție, fie mentală, fizică sau spirituală, față de existența cenușie, de lipsa libertății și a resurselor pentru un trai demn de dinainte de 1989”. (Anghel, 2020)

M.O.C.R. este instituție publică de cultură, de importanță națională, cu personalitate juridică, aflată în subordinea Ministerului Culturii, a cărei documentație de înființare este conformă Ordinului Ministrului Culturii nr. 2297/2006 pentru aprobarea Criteriilor de acordare a avizului prealabil în vederea înființării muzeelor și colecțiilor publice, cu modificările și completările ulterioare (planul de activități, planul expozițional și tematica expozițională). Muzeul este organizat și funcționează în conformitate cu legislația română în vigoare, respectiv cu respectarea prevederilor Legii nr. 157/2019 privind înființarea Muzeului Ororilor Comunismului în România, ale Legii muzeelor și colecțiilor publice nr. 311/2003, republicată, ale Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 189/2008 privind managementul instituțiilor de cultură, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 269/2009, cu modificările și completările ulterioare, ale Legii nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, republicată, precum și ale Regulamentului de Organizare și Funcționare a Muzeului Ororilor Comunismului în România.

Imediat după înființarea Muzeului, Ministerul Culturii propune organizarea unui Comitet (grup de lucru) în vederea întocmirii documentației necesare funcționării propriu-zise a noii instituții de cultură (la prima ședință în data de 17.01.2019, cf. Adresei Nr. 7716/D.P.C./10.01.2020). Ministerul Culturii face, de asemenea, demersuri de obținere a unui sediu, singurul răspuns favorabil fiind cel din partea Bibliotecii Naționale a României (5.08.2020). M.O.C.R. încheie acorduri instituționale privind constituirea patrimoniului material și imaterial, dar și realizarea de proiecte, acțiuni, expoziții și cercetare în parteneriat cu Ministerul Afacerilor Interne, Arhivele Naționale, Facultatea de Istorie a Universității din București, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Muzeul Național al Țăranului Român, Asociația Foștilor Deținuți Politici din România, fundații, biblioteci, memoriale și muzee din țară (cf. Adrese de comunicare instituțională – Nr. 1489 510/25.08.2020, Nr. 2747/31.08.2020 etc.).

Începând cu anul 2021, M.O.C.R. s-a lansat în crearea de evenimente proprii și a fost inclus în agendele culturale ale altor instituții și personalități, și-a creat o identitate vizuală printr-un logo și un pachet grafic, a inițiat și menține pagina de Facebook și web-siteul mocr.ro, a conceput un catalog în care adună rapoartele de activitate, a tipărit materiale promoționale pentru expozițiile sale, inclusiv două albume de expoziții, primește anual studenții Facultății de Istorie din cadrul Universității din București în practica de specialitate, susține activități extrașcolare cu profesori de istorie și de artă și elevii lor, organizează tururi ghidate (*Victoria socialismului, Turul Revoluției Române la București*) în parteneriat cu Asociația București și sprijină acțiunile civice ale unor asociații non-guvernamentale etc. Echipa muzeului organizează și participă la conferințe științifice: primul eveniment a fost conferința „70 de ani de la deportările din Bărăgan”, în parteneriat cu Facultatea de Istorie a Universității din București. Dintre tipurile de activități enumerăm: lansări de carte (Jill Massino, *Ambiguous Transitions. Gender, the State, and Everyday Life in Socialist and Postsocialist Romania*, Berghahn Books, 2019, și Mihai I. Grăjdeanu, *Momente din istorie. Revolta anticomunistă de la Brașov. 15 noiembrie 1987, Roman grafic interactiv*, Editura Fundației Culturale Memoria, 2022); comemorări – Comemorarea lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache (5 februarie 2022, la Muzeul Județean Buzău); aniversări – „Centenarul încoronării. România Regală și personalitatea lui Ion I.C. Brătianu (1914–1922)”, în parteneriat cu Biblioteca Națională a României (la Senatul României, 2022); panel-uri tematice – „Muzeificarea comunismului”, „Muzeul Comunismului în România – între nevoia istorică și datoria morală”, Conferința *Borders and Transfers* (15–17 iunie 2022, Timișoara); seri de film documentar – „În căutarea inginerului Dragomirescu”, realizat de Dragoș Zămosteanu, în parteneriat cu Cercul de Istorie Contemporană Românească, Fundația Culturală Memoria (23 noiembrie 2022, în spațiul Expozițional Permanent al Memorialului Sighet la București); proiecte de educație muzeală – dezbateri despre cartea „Bunicul meu fără mormânt. Gheorghe Ene Filipescu”,

cu Monica Pillat și Colegiul Național Gheorghe Lazăr (6 decembrie 2022, Fundația Academia Civică); proiecte de artă vizuală și performativă – „Celula creativă”, Asociația SEMN (octombrie 2021, la B.N.A.R.); proiecte de documentare – „Artiști în temnițele comuniste”, în parteneriat cu PostModernism Museum (în 2021); expoziție-spectacol de teatru „Eu nu am furat niciodată nimic” (la Muzeul Țăranului Român, 2022–2023), „Raport de activitate MOCR de la înființare până în prezent, 2021–2022”, redactat de Alexandru Groza, Manager interimar, Nr 734/13.12.2022). În 2024, muzeul a participat la comemorarea „Stop murder. In memoriam Liviu Corneliu Babeș” (Brașov) și la evenimentul aniversar Ziua Culturii Române „Neuitare. Memorie, identitate și celebrare a culturii naționale. Rolul memoriei în familiile Țipoia și Pillat” (București).

M.O.C.R. dorește să se înscrie, prin programul său de vizibilitate și acțiune muzeală, în categoria *muzeelor-memoriale* (Williams, 2007, Sodaro, 2018); e membru în rețelele naționale (Rețeaua muzeelor, Rețeaua memoriei); își caută apartenența la rețelele internaționale (siteofconscience.org) și diferite organizații (The International Committee of Memorial and Human Rights Museums, icmemo.mini.icom.museum). Ca urmare a acestor afiliere, M.O.C.R. a elaborat expoziția *Rețeaua Memoriei. Identități, itinerări și confluențe muzeale*, „o primă acțiune consolidată a Rețelei de a expune într-un mod colaborativ un narativ curatorial cu activitatea membrilor, incluzând și elemente de patrimoniu material” (Năsui, 2024). Muzeul dezvoltă arhive de istorie orală (de tipul *Berlinermauer Archiv*), interviuri cu foști deținuți politic sau urmașii lor, organizează programe de educație civică cu sprijinul organizațiilor nonguvernamentale sau al cadrelor didactice (de tipul acțiunilor Academiei Civice) – atelierele M.O.C.R. „Arhipelagului memoriei”, care implică organizarea de întâlniri între tineri și specialiști în domeniu: *În România Regală și după, Povestea unei sculpturi – Atelier de creație artistică cu sculptorul Andrei Bălan, Expedițiile Memoriei în Siberia și Kazahstan: O altă față a deportărilor sovietice*.

Dincolo de considerații de ordin muzeografic și pedagogic, M.O.C.R. urmărește să aplice metodologia de cercetare folosită până acum în instituțiile partenere, prin a aduce mai multe voci, din tabere diferite, care să se confrunte cu trecutul, pentru a face pace cu el (mocr.ro). Misiunea sa fost acceptată de specialiști care sunt interesați de cercetarea diferitelor aspecte legate de perioada totalitară în România, și care au devenit colaboratori și prieteni ai muzeului, dar și membri în consiliul științific: conf. univ. dr. Florentina Nițu, prof. univ. dr. Ioan Opriș, cercetător științific dr. Cristian Vasile.

M.O.C.R. își propune să câștige încrederea mai multor generații, pentru ca acestea să-și asume trecutul, ca abia după aceea să depășească vina și trauma, individuală și colectivă (McKenna-Cress & Kamien, 2013, p. 70). Muzeul caută permanent noi căi de comunicare cu publicul tânăr, a elaborat metodologii pentru a-i face interesați de comunitatea din care fac parte, a le crește empatia față de suferință, umilință, marginalizare și a-i face să dezbată despre consecințele intruziunii

politicului în viața personală, atât pentru oponenții regimului, cât și pentru populație în genere. Unul dintre studenții Facultății de Istorie a Universității din București explică alegerea de a face practică în cadrul M.O.C.R.:

„Cred că principalul motiv pentru care M.O.C.R. și-a găsit locul în lista mea de opțiuni pentru activitate practică este dorința de a afla mai multe despre efectul unui regim totalitar asupra individului în raport cu noua ordine socială. Caut să aflu cât de eficientă a fost schimbarea impusă de regim, dacă existau forme de deviere de la modelul comunist și cum supraviețuiau acestea. Vreau să aflu mai multe despre povestea celor ce fie s-au adaptat prea bine modelului totalitar, fie au fost copleșiți de acesta.” (student în cadrul Facultății de Istorie, Universitatea din București, anul 1)

Legătura cu platformele media, tradiționale sau noi, *offline* și *online*, se stabilește fie prin contracte de colaborare instituțională (Agerpres, Radio România Cultural, Fundația Culturală Magazin Istoric, Modernism.ro, Evenimentul Zilei, PressHub, Evenimentul Istoric, InfoFinanciar.ro), fie prin difuzarea de comunicate de presă, acordarea de interviuri, participarea la dezbateri și evenimente publice (vezi secțiunile *Revista Presei* și *Reportaje, interviuri, cronici*, pe site-ul mocr.ro). Comunicarea în spațiul online, care permite contactul cu un număr mare de utilizatori, se realizează prin dezvoltarea constantă a site-ului instituțional mocr.ro (de către Alexandra Dinu, studentă a Facultății de Istorie, Universitatea din București, colaborator M.O.C.R. marketing comunicare), dar și cu ajutorul conturilor M.O.C.R. din spațiul 2.0., platforme de media sociale, cum sunt Facebook (1.8k urmăritori, 1.4k aprecieri; date demografice: vârstă și gen: 53,5% – femei; 46,5% – bărbați; principalele orașe: București – 43,2%; Timișoara – 4,2%; Cluj-Napoca – 3%; Iași – 2,5%; Constanța – 1,8%; principalele țări: România – 89,4%; Marea Britanie – 1,6%; Germania – 1,3%; Moldova – 1,3%; Italia – 1,1%), Instagram, TikTok.

DEMOCRATIZARE MUZEALĂ, NOUA MUZEOLOGIE ȘI NARATIVE EXPOZIȚIONALE

Orientarea către noua muzeologie se datorează schimbării paradigmei de funcționare instituțională muzeală, la nivel internațional (Vergo, 1997): introducerea de noi categorii de patrimoniu, atenția îndreptată către contextul și povestea din jurul artefactelor, revizuirea conexiunii dintre muzeu și multiple categorii de public. Acest aspect este pus și în legătură cu procesul de *democratizare* a muzeelor, a modului în care colecțiile devin accesibile și atractive pentru public, în sensul de a le acorda putere (*empowering people*), de a-i face să exploreze și să afle despre colecții pornind de la propria cunoaștere (Bouquet, 2012, p. 5). Atenția asupra beneficiarilor muzeelor se reflectă de asemenea în asumarea conceptului de proiect muzeal participativ (*participatory museum*, vezi Hasnaș Hubbard și Jordan, 2018,

pp. 209–222), astfel M.O.C.R. caută să propună, ca instituție muzeală, implicarea beneficiarilor în crearea de conținut, aceștia devenind co-producători ai experienței (Simon, 2010). Dintre noile categorii de patrimoniu, care intră în muzeele de istorie și nu numai, fac parte și izvoarele scrise și nescrise ale istoriei (recente) traumatice: urmele suferințelor și abuzurilor comise în spații de detenție, de anchetă, de izolare, deportare, cămine pentru minori sau azilanți, azile psihiatrice, chiar și locuri de muncă, sau zone din viața socială aparent benigne. Astfel, martorii perioadei comuniste au devenit cea mai importantă (re)sursă, atât în calitate de public/beneficiar al muzeelor memoriale, cât și de sursă de patrimoniu material și imaterial (istorie orală, recuperare arhivistică). La nivel internațional, publicul muzeelor a trecut printr-un proces de recunoaștere a importanței sale în dinamica instituției muzeale (Zbucnea, 2008, p. 71), fiind denumit *participant* și nu *audiență* sau vizitator. O direcție notabilă a noii muzeologii este cea a introducerii de noi concepte, cum e cel de *storytelling* (recuperarea istoriei artefactelor, contextul în care acestea au apărut), care „transcende simpla prezentare a faptelor și cifrelor, țesând narative care stârnesc curiozitatea, trezesc imaginația, și cultivă o conexiune mai profundă cu moștenirea culturală” (Zeidan și ElHassan, 2024), aceasta oferind vizitatorului ocazia să reflecteze asupra a ceea ce vede sau aude.

Din cauza lipsei unui sediu adecvat expunerii muzeale, M.O.C.R., în parteneriat cu instituții din întreaga țară, propune expoziții itinerante. Echipa M.O.C.R. a conlucrat, pentru realizarea proiectelor expoziționale, dar și a celor de educație, marketing, management al colecțiilor, cu istorici (Dumitru Lăcătușu, Cosmin Budeancă, Cristian Vasile), dar și cu designeri (Urbisson, Dan Ionescu), graficieni (Adina Anghel, Alexandra Poienari), un computational designer (Sebastian Comănescu), o echipă de artiști plastici conduși de Andrei Bălan sau performativi conduși de Radu Savin și comunicatori, în căutarea mijloacelor plastice și de exprimare textuală care să cuprindă în măsură potrivită conținutul istoric, ca „mod de a atinge trecutul” (Auslander, 2013, pp. 161–183).

O expoziție (și vizitarea acesteia), dincolo de a fi un construct simbolic, este o formă de mediere culturală, un *performance*, având capacitatea de a crea o relație simbolică, pedagogică și experiențială cu publicul (Lamizet, 1997, Davallon, 1999, Gellereau, 2005), dar și o formă teatrală, de punere în scenă a cunoașterii muzeale, a cărei narațiune face referire la evoluții istorice și a cărei estetică este una a înțelegerii (Kirschenblatt-Gimblett, 1998, p. 3). Echipa M.O.C.R. aplică, metodologic, o perspectivă de *interpretare* a istoriei (Handler & Saxton, 1988, p. 242), un punct de vedere printre multe altele, și nu pe cea de *explicare*, care consideră ca doar acele afirmații sunt acceptabile – schimbare fundamentală în atitudinea față de public, o recunoaștere că nu se livrează un adevăr absolut sau unic și o asumare a produsului respectiv prin autorat. Pornim în asumarea unei astfel de atitudini de la ceea ce Augustin Ioan numește *memorie controversată*, „interpretări diferite, dacă nu opuse, asupra comunismului, asupra personajelor și moștenirii acestuia, precum și asupra vestigiilor acestuia” (Ioan, 2013, p. 31).

Pentru expoziția *ROMLAG. 1945–1965*, muzeul a reunit mai multe surse biografice: arhive, martori, colecțiile altor muzee. A folosit ca bază patrimonială și de cercetare hărți inedite din arhiva C.N.S.A.S., sub formă de reproduceri, și și-a asumat restrângerea la cinci subteme ale represiunii în România: rezistența armată în munți, revolta țăranimii împotriva colectivizării, detenția politică, frontieriștii și deportarea în Bărăgan. Rezultatele cercetării cartografice au completat narațiunea expozițională cu fotografii și documente de arhivă, iar în unele expoziții și cu obiecte. Informația în limba română a fost oferită vizitatorului prin expunerea fizică de artefacte, iar cea în engleză a fost inclusă într-un video interactiv. Pentru acest proiect, echipa M.O.C.R. a introdus prima dată noile tehnologii media, convinsă fiind că estetica hărților și modul clasic de a naviga pe ele se pretează firesc și unui film, că acesta atrage și oferă șansa publicului să fie co-participativ. Cercetarea cartografică a fost decantată în mai multe etape, pentru a se ajunge la un text scurt, esențial și structurat unitar, etalarea expoziției nedepășind un spațiu de aprox. 30 m². O caracteristică a expozițiilor itinerante ale M.O.C.R. este invitația adresată muzeelor-gază de a participa cu artefacte și narative din colecțiile proprii. Astfel, la Muzeul Arta Lemnului (M.A.L.), ROMLAG a fost extins cu informații despre Rezistența Armată în Munții Bucovinei, iar M.A.L. a completat cu obiecte din colecția de lemn, țesături, port, uz casnic, arme etc., care reprezentau obiectele tradiționale ale localnicilor deveniți luptători în munți. Aceste obiecte din colecția etnografie au ieșit din categoria lor, muzeografii le-au interpretat ca fiind obiecte istorice, tipologia lor fiind regăsită în documentele și fotografiile de la C.N.S.A.S. și au oferit publicului o nouă poveste a lor, integrată în istoria traumatică a zonei Câmpulung Moldovenesc.

Una dintre cele mai complexe expoziții, *Seismograf '77*, s-a referit la ultima perioadă a regimului și la planurile lui Nicolae Ceaușescu după cutremurul din 4 martie 1977 și „replicile” care au urmat, sub forma revoltelor sociale. Momentele istorice sunt punctate pe un traseu dirijat de un „fir roșu” – o masă sinuoasă cu artefacte, texte, imagini și filme. Pe modulele verticale sunt expuse biografiile și „vocile” celor care au dus un război cu regimul comunist, dar și ale celor care au fost protejați de dictatură, actori principali sau secundari în aparatul de represiune al partidului. Designul expozițional indică publicului mai multe căi de acces la informație: primele care îl atrag sunt artefactele din categoria mijloacelor de comunicare din epocă (telefon, televizor, radio, mașină de scris), apoi parcursul cu informații scrise și audio-video și o interacțiune cu un tambur mecanic pentru vizualizat fotografii (pentru a oferi și dimensiune tactilă), și tablete cu fragmente de film. O piesă importantă este vocea dizidentului Gheorghe Ursu, transpusă digital, o mărturie istorică captată în anii '80 și păstrată miraculos până azi, în arhiva familiei. Includerea în conceptul curatorial a mărturiilor voluntarilor care au lucrat la proiect este o formă inovatoare de a reface legătura simbolică între prezent și trecut, între tinerii născuți în mileniul III și tinerii care au trăit revoluția.

Pentru expozițiile de artă, M.O.C.R. a colaborat cu artiști pasionați de istorie care au creat un discurs plastic (fotografie, colaj, sculptură, instalație sau *performance*) despre un episod istoric trăit sau povestit și a atras artiști pentru construirea unor spații imersive sau a unor reconstituiri sau creații digitale. Două dintre aceste expoziții au fost *Fracturi ideologice* (2021), a artistului Andrei Pandeale, care a expus instantanee fotografice cu locuri și oameni (dispăruți) ai anilor '70 și '80, și *dadaimportexport//Presă.Protocol.Propagandă*, expoziție de colaje-manifest transmise prin poștă în epoca cenzurii comuniste, a artistului Ion Isailă (2023). Autorii expozițiilor au trecut granița dintre cercetarea artistică și cercetarea științifică, și-au asumat interpretarea personală asupra istoriei și prin ei muzeul a atins și dezbătut multiple subiecte despre viața cetățenilor și ideologia politică într-un regim dictatorial. Muzeul a identificat spații geografice ca locuri ale memoriei (satele deportaților în Bărăgan) și a predat șansa de explorare a teritoriului nu unui istoric, ci unui artist, care prin fotosculptură a trasat topografia locului și ne-a oferit articulări de fragmente de teritorii care azi sunt cvasi invizibile (expoziția *Miopie istorică* de Sever Petrovici-Popescu). Instalația artistică *Golden Flat* a artistului Alexandru Potecă, un apartament din epoca ceaușistă, mobilat cu obiecte poleite cu auriu, este cesionată către M.O.C.R. și reprezintă o atracție pentru public, datorită principiului *hands-on*, care permite publicului să atingă și chiar să locuiască spațiul.

CONCLUZIE

Așa cum am arătat în cursul analizei din acest articol, Muzeul Ororilor Comunismului din România își asumă activ rolul de a educa generații diferite privitor la înțelegerea corectă a istoriei recente, prin numeroasele evenimente, expoziții, parteneriate, acordând atenție martorilor și victimelor perioadei comuniste și formelor de rezistență încă prea puțin cunoscute. Astfel, M.O.C.R. se constituie într-un spațiu în care vocea supraviețuitorilor devine patrimoniu, urmă a istoriei traumatice, pentru construirea unui viitor care să evite greșelile trecutului, asemeni muzeelor-memoriale. Pentru următoarea etapă, muzeul urmărește dezvoltarea tematicilor expoziționale, care să acopere toate dimensiunile istorice, sociale și culturale ale comunismului în România, identificarea de noi categorii de patrimoniu și atragerea unor categorii de public care nu s-au arătat până acum receptive la mesajul muzeului. M.O.C.R. solicită în continuare un spațiu muzeal dedicat, și în acest sens atragem atenția asupra faptului că, din cauza întârzierii constituirii unui muzeu critic al perioadei comuniste din România, bună parte din moștenirea materială și imaterială, care și-ar fi avut locul în acest muzeu, s-a pierdut iremediabil.

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham, F. (2013). *Provocări epistemologice ale totalitarismului. O metodologie a studiului regimurilor comuniste*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
2. Abraham, F. (2016). „Rolul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului în istoriografia română”. În *Lumea românească acum*, serie nouă, nr 1, octombrie–decembrie 2016.

3. Auslander, M. (2013). Touching the Past: Materializing Time in Traumatic 'Living History' Reenactments. *Signs and Society*. 1 (1). pp. 161–83. The University of Chicago Press on behalf of the Semiosis Research Center a Hankuk University of Foreign Studies and Brandeis University.
4. Bădică, S. (2010). "The black hole paradigm. Exhibiting Communism in Post-Communist Romania". *History of Communism in Europe*. Ed. Institute for the Investigation of Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile. Bucharest: Zeta Books.
5. Bădică, S. (2011). National Museums in Romania. In: Aronsson, P. Elgenius, G. (ed.). *Building National Museums in Europe 1750–2010, Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen*, Bologna 28–30 April 2011. EuNaMus Report No. 1. Linköping Electronic Press. p. 712–31.
6. Beldiman, C. (coord.) (2015). „Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului – 20 de ani de activitate (1993–2013). Fenomenul totalitar: realități istorice și abordări istoriografice”, Conferința internațională aniversară a INST, București, 26–27 septembrie 2013, București, INST.
7. Berek, M. (2009). *Kollektives Gedächtnis und die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit: Eine Theorie der Erinnerungskulturen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
8. Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday & Company.
9. Bernea, H. & I. Nicolau (1998). "L'installation. Exposer des objets au Musée du Paysan Roumain". *Martor: the Romanian Peasant Museum Anthropology Review*. 3 (1998).
10. Bouquet, M. (ed.) (2001). *Academic Anthropology and the Museum: Back to the Future*. Vol. 13. Library of Congress Cataloging-in-Publication.
11. Bouquet, M. (2012). *Museums. A Visual Anthropology*. London. New York: Berg.
12. Budeancă, C. (2020a). „Cercetarea și memorializarea comunismului românesc”, în Liliana Corobca (coord.), *Panorama comunismului în România*. Iași: Editura Polirom.
13. Budeancă, C. (2020b). „Eșecul unei idei: Muzeul Comunismului în România”, în D. Báthory, S. Bosomitu, C. Budeancă (coord.), *România de la comunism la postcomunism. Criză, transformare, democratizare. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. XIV–XV, 2019–2020. Iași: Editura Polirom.
14. Ciuceanu, R. (1993). Un proiect realizat: Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, în *Arhivele Totalitarismului*. An I, nr. 1.
15. Conway, B. (2010). New Direction in the Sociology of Collective Memory and Commemoration, *Sociology Compass*. No 7: 4. pp. 442–45.
16. Davallon, J. (1999). *L'exposition à L'œuvre. Stratégies de Communication et Médiation Symbolique*. Paris: L'Harmattan.
17. Dobre, C. F. (2013). Teaching Communism at the Museum: A Comparative Study of Museums Dedicated to Communim in Eastern and Central Europe. *Edukacja Humanistyczna*. Nr 2 (29), pp. 95–106.
18. Dobre, C.-F., Antonovici, V. (2016). Introducere, *Prezentul comunismului: memorie culturală și abordări istoriografice*. Oradea: Editura Ratio et Revelatio.
19. Erll, A. & Nünning, Ansgar (eds.) (2010). *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin. New York: de Gruyter.
20. Gellereau, M. (2005). *La Mise en Scène de la Visite Guidée. Communication et Médiation*, Paris: L'Harmattan.
21. Halbwachs, M. (1950). *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France. *The Collective Memory*. New York: Harper & Row, 1980.
22. Hartog, F. (2002). *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. Paris: Seuil.
23. Hasnaş Hubbard, I. & I. Jordan (2018). Elephants, Cuckoos, Horses and Me. A Different Exhibition About Toys, *Martor. The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Journal/Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain*. No 23 / 2018: pp. 209–222.
24. Hirsch, M. (2008). The Generation of Postmemory. *Poetics Today* 1 (29).

25. Ioan, A. (2013). *Arhitectura memoriei. Noua frontieră a spațiului sacru*. București: Editura Igloo.
26. Judt, T. (2005). *Postwar: A History of Europe since 1945*. London: Penguin Press.
27. Marinescu, A.H. (2015). The open-air museums: from mediation of national identity to entertainment. National Village Museum in Romania and Korean Folk Village in South Korea. *Romanian Journal of Sociological Studies*, New Series, No. 1. pp. 39–48, Romanian Academy Publishing House. Bucharest.
28. Müller, J.-W. (2010). On, European Memory?: Some Conceptual and Normative Remarks, in: Malgorzata Pakier and Bo Stráth (eds.), *European Memory? Contested Histories and Politics of Remembrance*. New York-Oxford: Berghahn Books: pp. 25–37, 2012.
29. McKenna Cress, P. & J.A. Kamien (2013). *Creating exhibitions. Collaboration in the Planning, Development and Design of Innovative Experiences*, Wiley.
30. Namer, G. (2000). *Halbwachs et la Mémoire Sociale*. Paris: L'Harmattan.
31. Nițulescu, Ș. V. (2015). «De la teroare la oroare», *Cultura. Săptămânal editat de Fundația Culturală Română*, Serie nouă, an II, Nr. 21(519), 04 iunie 2015.
32. Nora, P. (1978). „Mémoire collective”, in J. Le Goff (ed.). *La nouvelle histoire*. Paris: Retz.
33. Olick, J.K. & J. Robbins (1998). Social Memory Studies: From 'Collective Memory' to the Historical Sociology of Mnemonic Practices, *Annual Review of Sociology* 24: pp. 105–140.
34. Olick, J.K. (1999). Collective Memory: The Two Cultures, *Sociological Theory* 17: 3: p. 333–348.
35. Olick, J.K. (2008). Collective Memory: A Memoire and Prospect, *Memory Studies* 1 (1): pp. 23–29.
36. Olick, J.K. et al. (eds.) (2011). *The Collective Memory Reader*. Oxford: Oxford University Press.
37. Oprea, I. (2000), *Transmuzeografia*. București: Oscar Print.
38. Pickard, R. (2008). *Analysis and Reform of Cultural Heritage Policies in South East-Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
39. Pillat, M. (2022). *Bunicul meu fără mormânt. Gheorghe Em Filipescu*. București: Humanitas.
40. Ploscariu, I.D. (2013). The struggle of the Fortingras and Horatio in Romania: Removal and recollection of the communist past in Romanian Museum, *Sprawy Narodowosciowe. Seria Nova*, No 42, pp. 37–50.
41. Preda, R. (2021). *Memoria ca proiect de țară. Jaloane social-teologice*. Iași: Doxologia.
42. Radstone, S. & B. Schwartz (eds.) (2010). *Memory: Histories, Theories, Debates*. New York: Fordham University Press.
43. Sznajder, N. & D. Levy (2002). *The Memory Unbound and the Formation of Cosmopolitan Memory*. European Journal of Social Theory 1 (5): pp. 87–106.
44. Sznajder, N. & D. Levy (2006). *The Holocaust and Memory in the Global Age*. Philadelphia: Temple University Press.
45. Sodaro, A. (2018). *Exhibiting Atrocity. Memorial Museums and the Politics of Past Violence*, New Brunswick, Camden, and Newark, New Jersey, and London: Rutgers University Press.
46. Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
47. Vergo, P. (ed.) (1997). *The New Museology*. London: Reaktion Books.
48. Williams, P. (2007). *Memorial Museums. The Global Rush to Commemorate Atrocities*, Oxford, New York: Berg.
49. Zbucnea, A. (2008). *Marketingul în slujba patrimoniului cultural*. București: Editura Universitară.
50. Zeidan, J. & A. Elhassan (2024). Transformative Experience Through Storytelling, *Museum Next*.
51. Zombory, M. (2017). The birth of the memory of Communism: memorial museums in Europe, *Nationalities Papers*, Vol. 45, No 6, pp. 1 028–1 046.

ARTICOLE DIN MEDIA:

1. Abraham, F. (2011, 1 sept.). „Muzeul Comunismului sau Muzeul Dictaturilor? Critica tendințelor hegeemonice în interpretarea trecutului”, *Critic Atac*, online: criticatac.ro/muzeul-comunismului-sau-muzeul-dictaturilor-critica-tendintelor-hegeemonice-in-interpretarea-trecutului/

2. Anghel, G. (2020, 7 dec.). „Ministrul Culturii despre Muzeul Ororilor Comunismului: Va ajuta generațiile care au trăit în comunism să depășească trauma”, *Basilica.ro*, online: [basilica.ro/ministrul-culturii-despre-muzeul-ororilor-comunismului-va-ajuta-generatiile-care-au-trait-in-comunism-sa-depaseasca-trauma/](https://www.basilica.ro/ministrul-culturii-despre-muzeul-ororilor-comunismului-va-ajuta-generatiile-care-au-trait-in-comunism-sa-depaseasca-trauma/).
3. Iedu, L. (2014, 16 dec.). „Președintele ales Klaus Iohannis a pledat, marți, la Timișoara, pentru construirea unui „mare muzeu național al comunismului, care să inspire proiecte educaționale mari”, el susținând că „de prea multe ori” românii au arătat că nu au învățat nimic din istorie și au ignorat „lecțiile trecutului”, *Mediafax.ro*, online: <https://www.mediafax.ro/social/iohannis-vo-i-pleda-pentru-un-muzeu-al-comunismului-nu-mai-putem-ignora-lectiile-trecutului-13725047>.
4. Mihăilescu, V. (2011, 7 sept.). „Muzeul comunismului, dincolo de bine și rău”, *CriticAtac*, online: [criticatac.ro/muzeul-comunismului-dincolo-de-bine-si-rau/](https://www.criticatac.ro/muzeul-comunismului-dincolo-de-bine-si-rau/).
5. Nășui, C. (2024, 6 apr.). „Despre istoria comunismului prin Rețeaua Memoriei. Identități, itinerări și confluente muzeale”, *Modernism.ro*, online: [modernism.ro/2024/04/06/despre-istoria-comunismului-prin-reteaua-memoriei-identitati-itinerari-si-confluente-muzeale](https://www.modernism.ro/2024/04/06/despre-istoria-comunismului-prin-reteaua-memoriei-identitati-itinerari-si-confluente-muzeale).
6. Neagu, A. (2011, 23 aug.). „Teodor Baconschi: Europa comemorează astăzi memoria victimelor stalinismului și nazismului, în timp ce pe la noi unii regretă defilările comuniste de pe 23 August”, *HotNews.ro*, online: [hotnews.ro/teodor-baconschi-europa-comemoreaza-astazi-memoria-victimelor-stalinismului-si-nazismului-in-timp-ce-pe-la-noi-unii-regreta-defilarile-comuniste-de-pe-23-august-670138](https://www.hotnews.ro/teodor-baconschi-europa-comemoreaza-astazi-memoria-victimelor-stalinismului-si-nazismului-in-timp-ce-pe-la-noi-unii-regreta-defilarile-comuniste-de-pe-23-august-670138).
7. Popescu, A. (2010, 23 sept.). „Bogdan Cristian Iacob. Avem nevoie de o pedagogie a memoriei colective a trecutului comunist”, *Evenimentul Zilei*, online: [evz.ro/bogdan-cristian-iacob-avem-nevoie-de-o-pedagogie-a-memoriei-colective-a-trecutului-comunist-90689.html](https://www.evz.ro/bogdan-cristian-iacob-avem-nevoie-de-o-pedagogie-a-memoriei-colective-a-trecutului-comunist-90689.html).
8. Vancu, A. & L. Ungureanu (2014, 24 iul.). „VIDEO Două decenii de pușcărie pentru că și-au iubit țara. Poveștile adevăraților patrioți români”, *Adevărul Live*, online: [adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/video-doua-decenii-de-puscarie-pentru-ca-si-au-1552885.html](https://www.adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/video-doua-decenii-de-puscarie-pentru-ca-si-au-1552885.html).
9. Vancu, A. & L. Ungureanu (2014, 15 iul.). „VIDEO Campanie Adevărul și ICCMER: Un nou muzeu al comunismului în România? Atenție la exponate! Prind viață!”, *Adevărul.ro*, online: [adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/video-campanie-adevarul-si-iccmcr-un-nou-muzeu-1551009.html](https://www.adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/video-campanie-adevarul-si-iccmcr-un-nou-muzeu-1551009.html).
10. Tufan, M. (2019, 20 mar.). „Muzeul comunismului, un eșec în trei acte”, *Press One*, online: [pressone.ro/muzeul-comunismului-un-esec-in-trei-acte](https://www.pressone.ro/muzeul-comunismului-un-esec-in-trei-acte).
11. Ursulean, V. (2011, 17 iul.). „Interviu. Cum va arata muzeul comunismului din România”, *România Liberă*, online: [romanalibera.ro/special/interviu-cum-va-arata-muzeul-comunismului-din-romania-231482/](https://www.romanalibera.ro/special/interviu-cum-va-arata-muzeul-comunismului-din-romania-231482/).
12. „Epoca de aur – între propagandă și realitate”. Vineri 26 ianuarie ora 10:00. Muzeul Național de Istorie”, *Civic Media*, online: [civicmedia.ro/epoca-de-aur-intre-propaganda-si-realitate-vineri-26-ianuarie-ora-1000-muzeul-national-de-istorie](https://www.civicmedia.ro/epoca-de-aur-intre-propaganda-si-realitate-vineri-26-ianuarie-ora-1000-muzeul-national-de-istorie).
13. „Ironie a sorții. Casa Poporului va găzdui viitorul muzeu al comunismului”, *Știri acasa.ro*, online: [stiri.acasa.ro/social-125/ironie-a-sortii-casa-poporului-va-gazdui-viitorul-muzeu-al-comunismului-90398.html](https://www.stiri.acasa.ro/social-125/ironie-a-sortii-casa-poporului-va-gazdui-viitorul-muzeu-al-comunismului-90398.html).

DOCUMENTE LEGISLATIVE:

- Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, 2006, online: [juridice.ro/wp-content/uploads/2013/12/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf](https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2013/12/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf).
- Rezoluția privind Conștiința Europeană și Totalitarismul (*Resolution on European Conscience and Totalitarianism*), Parlamentul European, 2 aprilie 2009, online: [europarl.europa.eu/doceo/document/RC-6-2009-0165_EN](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-6-2009-0165_EN).
- Lege privind înființarea Muzeului Comunismului, online: [senat.ro/legis/PDF/2012/12L115FG.PDF](https://www.senat.ro/legis/PDF/2012/12L115FG.PDF).
- Propunere legislativă privind înființarea „Muzeului Comunismului”, L115 / 2012, Respins de Camera decizională, online: [senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L115&an_cls=2012](https://www.senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L115&an_cls=2012).
- Propunere legislativă pentru reintrarea în administrația Statului a clădirii „Casa Radio” din Calea Plevnei, București, în vederea construirii unui complex muzeal și de săli de conferințe,

cuprinzând inclusiv Muzeul Dictaturii Comuniste, L594/2013, Respins de ambele Camere, online: senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L594&an_cls=2013.

Propunere legislativă pentru reintrarea în administrația Statului a clădirii „Casa Radio” din Calea Plevnei, București, în vederea construirii unui complex muzeal și de săli de conferințe, cuprinzând inclusiv Muzeul Dictaturii Comuniste, l-x nr. 687 / 2013, online: cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?nr=687&an=2013.

Propunere legislativă privind înființarea Muzeului Ororilor Comunismului în România, Pl-x nr. 582 / 2015, online: cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?ipd=14719&tot=1.

Lege nr. 157 din 25 iulie 2019, privind înființarea Muzeului Ororilor Comunismului în România, Emitent – Parlamentul României, Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 625 din 26 iulie 2019.

Aduoptarea Hotărârii Guvernului privind trecerea Fortului 13 Jilava din administrarea Ministerului Justiției prin Administrația Națională a Penitenciarelor – Penitenciarul București Jilava în administrarea Consiliului Județean Ilfov în vederea valorificării potențialului său istoric, social, cultural și artistic, online: just.ro/adoptarea-hotararii-guvernului-privind-trecerea-fortului-13-jilava-din-administrarea-ministerului-justitiei-prin-administratia-nationala-a-penitenciarelor-penitenciarul-bucuresti-jilava.

COMUNICARE INSTITUȚIONALĂ:

Adresa Nr. 517/5.09.2016, INST, Academia Română, către Parlamentul României, Camera Deputaților, Biroul Permanent, Nr. 1269 / 6.09.2016 cdep.ro/bperm/2016/F1514662973-scrisoare_617.pdf.

Adresa Nr. 7716 / D.P.C. / 10.01.2020, Ministerul Culturii, Director Direcția Patrimoniu Cultural, către Cabinet Ministru, Administrația Prezidențială, Camera Deputaților, Președintele Comisiei pentru cultură, arte, mijloace de informare în masă.

Adresa Nr. 1489510/25.08.2020, Ministerul Afacerilor Interne, Secretar General, Nesecret, București / Nr 2747/31.08.2020

Ministerul Culturii, Cabinet Ministru, Nr. 7507/11.12.2023, Nr. 13424/DRP/14.12.2023.

Raport de activitate M.O.C.R. de la înființare până în prezent, 2021–2022, redactat de Alexandru Groza, Manager interimar, Nr. 734/13.12.2022.

SITOGRAFIE:

icmemo.mini.icom.museum

memoryandconscience.eu

mnir50.mnir.ro

muzeumkomunismu.cz

okupacijasmuzejs.lv

siteofconscience.org

stiftung-hsh.de

